

НАРОДНЕ ЦРТЕ У „ЖИТИЈУ ГЕОРГИЈА КРАТОВЦА” ОД ПОПА ПЕЈЕ (морфолошка анализа)²

У раду се анализирају морфолошке карактеристике *Житија Георгија Кратовца* од попа Пеје у *Атонском препису* из треће четвртине XVI века с циљем да се утврде степен и врста утицаја народног језика, те особине дијалекатске базе преписивача. Анализа грађе је показала да се на морфолошком плану српскословенска норма у великој мери поштује, но, забележен је и извесан број народних црта – општештокавских и оних нарочито заступљених у јужнијим говорима. Неке црте својствене су косовско-ресавским говорима, а врло је вероватно да су биле одлика и призренско-тимочких говора из времена пре распада синтетичке деκлинације.

Кључне речи: *Житије Георгија Кратовца*, Пеја, историјска дијалектологија, морфологија.

1. Увод

1.1. Предмет овог рада јесте морфолошка анализа *Житија Георгија Кратовца* од попа Пеје с циљем да се утврде степен и врста утицаја народног језика, те особине дијалекатске базе преписивача.

1.2. *Житије Георгија Кратовца*, у којем софијски презвитер Пеја (могућно пореклом из Кратова) описује живот и смрт младог кујунције Георгија Кратовца, који 1515. године страда у Софији за универзалне идеале хришћанске вере, у јужнословенској житијској литератури средњег века заузима посебно место. Ово дело, написано српскословенским језиком вероватно у трећој деценији XVI века, припада не само једној новој серији мартинијске књижевности, него и у потпуности новој, полемичкој књижевности са дале-

¹ danka.urosevic.ns@gmail.com

² Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

косежним политичким последицама (Богдановић 1976: 203–204; 1980: 246). Најстарији и најбољи представник потпуног вида *Житија* јесте српски препис из треће четвртине XVI века, који се данас чува у манастиру Хиландару [*Атонски препис*, Хил. 479, лл. 142–179] (Богдановић 1976: 206–207).

1.3. Фонетско-фонолошка анализа датог рукописа, спроведена са становишта историјске дијалектологије, показала је да је говор писара по свој прилици припадао периферним призренско-тимочким говорима (Урошевић 2012: 72).³ Стога се у овом раду пошло од претпоставке да би нам анализа истог рукописа на плану морфологије могла такође пружити значајне податке о призренско-тимочким говорима у прошлости.⁴ Разлога за овакав приступ теми било је више.

1.3.1. Еволутивни развој српских дијалеката још увек није довољно проучен (Ивић 1991: 181). Померања државних граница и миграције становништва знатно су измениле дијалекатски пејзаж српског језика (Ивић 1994: 55–77). Услед фрагментарности грађе тешко је реконструисати првобитне дијалекатске типове. Стога и српскословенски текстови могу бити значајан извор информација за српску историјску дијалектологију. Пре свега, огрешења писца и преписивача о српскословенску норму пружају драгоцене податке за историју српског народног језика и његових дијалеката (Ивић 1986²: 117).

1.3.2. У периоду од XV века надаље, захваљујући историјским догађајима, дошло је до крупних измена у међудијалекатским односима на српском језичком терену. У говорима крајњег југоистока, који се до тада нису много разликовали од „нормалноштокавског” типа, дошло је до револуционарних промена (Ивић 1994: 65–66).

1.3.3. Периферни делови призренско-тимочке области нарочито су привлачно лингвистичко тло због интензивних међујезичких контаката и прожимања.

1.4. У анализи *Житија* приступа се дескриптивно, структурално и експланаторно (уочене народне црте сагледавају се у светлости дијалекатске базе преписивача). Како би се утврдио нанос из народног језика, неопходно је било поређење са стањем у старословенским споменицима, проученим српскословенским текстовима, те српским, но и македонским и бугарским, дијалектима новијег времена (углавном од почетка XX века до данас). Истраживање одређених појединости изискивало је морфосинтаксички и семантички приступ.

³ Призренско-тимочки говори захватају и делове Бугарске (углавном дуж границе са Србијом) и Македоније [говори Скопске Црне Горе и околине Куманова, те северозападни, доњополошки, и североисточни, кратовски, говори] (Ивић 2009: 174–175).

⁴ Испитивање је рађено на основу критичког издања Д. Богдановића (1976), које је коришћено и приликом фонетско-фонолошке анализе.

2. Именице

2.1. Пре него што се приступи анализи деклинационих типова именица, скреће се пажња на то да је А јд. свих именица м. р. на сугласник изједначен са Г јд. у категорији бића (нпр. законодавца f.152v/1), те се на то даље неће указивати. Евентуални синкретизам овог типа у плуралској парадигми разматраће се за сваку именичку врсту засебно. У истраживању ових појединости нужан је био морфосинтаксички и семантички приступ.⁵

2.2. *Промена на *й.* У *Житију* су забележене следеће именице које су се мењале по датом промени: дољь, польь, сынь. Именица дољь у забележеним косим падежима по правилу чува наставке *й промене:⁶ Г јд. ѿт дољь f. 175v/26, Л јд. вь дољь f. 147/25, Г мн. ѿт ... дољовь f. 170/1–2, А мн. вь ... дољы f. 165v/4–5. Изузетак је само један пример Г јд. с наставком -а: свѣтнѣ доља своего f. 175v/32–33. Именица польь регистрована је у А јд.: польь f. 157v/1, вь польь часа f. 157v/30. Именица сынь посведочена је у следећим падежима: Г јд. с(ы)на f. 172v/9, А јд. с(ы)на f. 145/4, И јд. съ ... с(ы)нољь f. 179/17, Н мн. (ум. дв.) с(ы)нове f. 160/5, Д мн. с(ы)новом(ь) f. 173v/9. Примећују се нови наставци (присутни и у старословенским споменицима) у Г јд. (-а), И јд. (-ом) и у Д мн. (-ом), те проширење -ов- у Д мн., настало под утицајем народног говора (Даничић 1874: 94). Иновативни наставци у Г и И јд. пореклом су из *о промене, док се наставак у Д мн. сматра резултатом уопштавања основе из других падежа *й промене (Ван Вејк 1957: 242).

2.3. *Промена на *і.* У тексту су посведочене следеће именице м. р. овог деклинационог обрасца: голоубь, господь, звѣрь, люднѣ, огнь, поуть. Именица голоубь регистрована је једино у Н мн.: голубѣ f. 172v/21. Именица господь забележена је у Д и В јд.: Д јд. къ г(оспод)ь f. 149/6, г(оспод)ьви f. 151v/32, В јд. Г(оспод)н f. 154/4. Запажају се нови наставци у Д јд., пореклом из *о, односно *й промене. Именица звѣрь потврђена је само у Н мн.: звѣріѣ f. 163/3. У посведоченим облицима именице люднѣ углавном нема значајнијих иновација: Н мн. людѣ f. 147/14, Г мн. людѣн f. 155/18, людн f. 162v/22, Д мн. людѣмь f. 155v/20, И мн. люд(ь)мн f. 172v/18. Примећује се (у једном примеру) једино свођење финалног -ни на -н у Г мн., под утицајем народног говора (Брозовић – Ивић 1988: 24), односно редакцијски наставак (-ем) у Д мн. Ове форме забележене су и у старословенским споменицима (Вајан 1952: 120, 121). Именица огнь у посведоченим облицима има наставке *јо промене, што је својствено и старословенском језику (Курц 1972: 140–146): Г јд. ѿт огна f. 146/28, Д јд. ѿгню f. 167v/12, А јд. вь ѿгнь f. 143/7, И јд. ѿгнѣмь f. 163/13, Л јд. на ѿгни f. 166/21. Именица поуть регистрована је у А јд. и А мн. са старим

⁵ Будући да је реч о посебном проблемском пољу, није спроведена детаљна синтаксичко-семантичка анализа.

⁶ Сингуларски номинативни облик ове, а ни осталих именица (уколико то нису једине посведочене форме и уколико не очекујемо никакве новине), не наводи се.

наставцима: А јд. въ пѣтъ f. 175/21, А мн. пѣти f. 176/10. У дв. је забележен једино А с наставком *о промене: два пѣта f. 143/10.

Када су у питању именице женског рода овог деklinационог обрасца, релевантни за анализу јесу Д и И мн., будући да остали облици не пружају повода за напомене.⁷ Приметан је редакцијски наставак -ем у Д мн., посведочен и у старословенским споменицима (Вајан 1952: 120), док у И мн. нема иновација: Д мн. протѣвъ казнѣмъ f. 158/14, добродѣтелимъ f. 177/36, И мн. скръбѣмъ f. 146/31. Уз предикат у двојини једном се реализује Н дв. хомоформан са Н мн.: ѡбонѣ голѣни прѣбыва f. 174/22.

2.4. *Промена на *ї*. У грађи су забележене следеће именице дате промене: *кры, любви, цръкы. У регистрованим примерима именице *кры нема иновација: Г јд. до крѣвъ f. 157/20, Д јд. крѣвы f. 146v/4, А мн. крѣви f. 157/10. Именица любви посведочена је у следећим формама: Г јд. ѡт любѣви f. 157v/3, Д јд. любѣви f. 147/22, А јд. за любовь f. 157/10, И јд. любовію f. 177v/10. Примећује се наставак -и у Г јд. из *ї промене, познат и старословенском језику (Вајан 1952: 138).⁸ Лексема цръкы у забележеним облицима не одступа значајно од норме: Г јд. посрѣдѣ цр(ь)кѣ f. 171/5, А јд. въ цр(ь)ковѣ f. 171/4–5, И јд. съ цр(ь)ковію f. 146/26, А мн. цр(ь)квы f. 151v/28.

2.5. *Консонантска промена*. Од именица м. р. консонантске промене у тексту је забележена једино именица днь. Именица днь у посведоченим формама задржава старе наставке: А јд. въ д(ь)нѣ f. 142v/13–14, Л јд. въ д(ь)нѣ f. 174v/34, А мн. въ д(ь)ны f. 143v/24. Изузетак је једино Л мн. с редакцијским наставком -ex: по д(ь)нѣх(ь) f. 145v/15. Утицај *ї промене видљив је у Н мн., који се јавља уместо Г мн.: д(ь)нѣ лѣт(ь) нашнх(ь). бѣ или, пѣ f. 158/11–12. И у старословенским споменицима ова именица се сретала с наставцима *ї промене (Вајан 1952: 127). У двојини је потврђен једино А: ѿа два д(ь)ни f. 178v/33.

Консонантску промену имале су у плуралу и именице на -ннь и -тељ. Именице на -ннь посведочене су у следећим плуралским формама: Н хр(н)стїанѣ f. 154v/30, Г агарѣнѣ f. 155v/3, Д хр(н)стїанѡм(ь) f. 161/3, И съ хр(н)стїани f. 160v/19–20. Новине се тичу наставака -ом у Д мн. и -и у И мн., преузетих из *о деklinационог обрасца, што је посведочено и у старословенским споменицима (Ван Вејк 1957: 270). У следећем примеру није сигурно да ли је у питању партитивни Г или А мн. синкретизован са Г: събравъ на тѡм(ь) мѣсте обрѣтѣшихъ се с(вѣ)щенник(ь) и х(н)стїанъ f. 165/16–17. Примећујемо да се дата именица реализује с партиципом.

Именице на -тељ регистроване су у следећим множинским формама: Н с(вѣ)т(н)ѣлыѣ f. 144v/17, Г роднѣлен (ум. дв.) f. 148v/27, Д (ум. дв.) оучнѣлѣмъ f. 149/4, А (*живо* +) внѣлѣн цръковнаго чина молю не понашати мѣ f. 148/12, И (ум. дв.) роднѣлѣмъ f. 148v/1. Запажамо да су ове именице у Н и Г мн. по *ї

⁷ Г мн. и Л мн. нису регистровани.

⁸ Тзв. македонизми (любовь, любовію итд.) обрађени су у Урошевић 2012: 54–55.

промени, док је у Д мн. у питању наставак из **ī* или **jo* промене, посведочен и у старословенском језику (Вајан 1952: 129). Ако се сагледа плуралиска парадигма ових именица у *Житију*, прва могућност је вероватнија. Наставак у И мн. карактеристичан је за именице **ī* и консонантске промене. Такође се запажа синкретизам Г и А мн. у категорији бића, а наставак је из **ī* промене. Синкретизам Г и А мн. код именских речи у категорији бића региструје и Наташа Драгин (2007: 162) у Теодосијевом *Житију светог Саве*. Примећујемо да је овај синкретизам забележен уз глагол молити, уз који се у старом српскохрватском језику поред А јављао и Г (Гортан-Премк 1971: 101), те се овде може говорити и о генитивној реакцији датог глагола. Беспредлошки Г у функцији допуне појединих семантичких класа глагола среће се у говору Бачке, Мачве и, углавном, у западнијим, нарочито штокавским говорима (Гортан-Премк 1971: 97–100).

Када су у питању именице ж. р. ове промене, у рукопису су регистроване лексеме дѣши и мати. Именица дѣши потврђена је у Д и А јд. са старим наставцима: Д дѣщѣн f. 150/12, А дѣщѣрь f. 145/6. Именица мати забележена је у И јд. са регуларним наставком: съ м(а)т(е)рїю f. 155/18.

Од именица **s* консонантске промене у *Житију* су потврђене: неко, око, слово, тѣло, оухо, чюдо. Именица неко регистрована је у Д јд. са скраћеном основом и наставком **o* промене: н(е)вѣ f. 168/27. У посведоченим формама у множини основа је неокрњена, с тим што се у Л мн. јавља наставак -ex, потврђен и у старословенским споменицима (Вајан 1952: 132): А на н(е)в(е)са f. 155/17, Л на н(е)в(е)сѣх f. 172v/11. Именица око забележена је у Н јд. и Г дв. са старим наставцима: Н јд. око f. 157v/22, Г дв. оѣю f. 168v/5. Именица слово у Г и Л јд. реализује се с крњом основом и по **o* промени: Г слова f. 142v/4, Л въ словѣ f. 149v/3, док се у Д јд. целовита основа и стари наставак чувају: словесн f. 153v/16–17. А јд. је регуларан: слово f. 148/10. У примеру: ѣже рѣх(ъ) ти слово се створѣ ти н дѣлом(ъ) f. 160/10, чини се да је лексема слово употребљена у А јд. уместо у И јд. У И мн. чува се канонско стање (Вајан 1952: 132): словесн f. 153/5. Именица тѣло у сингуларској парадигми нема целовиту основу и мења се по **o* обрасцу: Н тѣло f. 146v/3, Г ѿт тѣла f. 145/2, Д тѣла f. 160v/18, А тѣло f. 168v/16. У плуралној парадигми посведочени су регуларни облици Н, А и И: Н телѣса f. 152/8–9, А телѣса f. 144v/22, И съ ... тѣлесн f. 169v/16. У регуларном Н јд. и А дв. једном је регистрована именица оухо: Н јд. 8хо f. 157v/23, А дв. оуши f. 148v/17. Парадигма именице чюдо углавном је у складу с канонским стањем: А јд. чюдо f. 147/22, Г мн. чюдесѣ f. 144/9, А мн. чюдеса f. 162/7. Једино се у И мн. поред канонског наставка једном јавља и наставак -ин из **ī* промене: чюдесн f. 148/6, чюдесин f. 145/31.

У тексту се неколико пута реализују и именице **n* основе: врѣме, нде, плѣме. У забележеним формама ових лексема углавном нема одступања од канонског стања: Г јд. врѣмене f. 158/7, ѿт плѣмене f. 172/5–6, А јд. Ђь ... врѣме f. 149/6. Редакцијски наставак се примећује само у И јд.: нменемъ f. 147v/1.

У једном примеру забележен је А јд. именице *врѣме* уз придевску заменицу у Л јд.: на *вѣсакѡм(ь) врѣме* f. 144v/24. У старословенским споменицима цела синтагма се јавља у А (СС 1994: 125).

2.6. *Промена на *o/jo*. Уместо Г јд. два пута се реализује Н-А хомоформа: *ѡгарене же събравше дрѣвїе* множество f. 165v/27, и *лице д(ь)нь въздвиженїе чьстнаго кр(ь)ста въ постѣ и чистотѣ прѣвзвдешн* f. 178v/37–39. У првом примеру може бити речи о постављању именице *дрѣвїе* у фокус пажње и накнадном додавању именице *множество* или о аналитизму. У другом примеру је можда дошло до померања фокуса пажње на именицу *воздвиженїе*. Ни овде није искључено тумачење дате појаве као аналитизма.

У рукопису је регистрован један пример употребе Н-А хомоформе уз предлог *отъ*, односно до: *вѣса вѣселннаа ѡт вѣсток даже до западѣ* f. 161v/20. Ове лексеме су и у канонским споменицима могле имати акузативни облик (поред генитивног) уз предлог *отъ* (СС 1994: 156, 230).

Именице мушког рода које означавају лична имена, титуле, звања и апстрактне појаве у Д јд. само по изузетку имају наставак **й* промене, што познаје и старословенски језик (Вајан 1952: 113; Ван Вејк 1957: 243): *в(ого)вн* f. 158/15 (али 13x: *къ в(о)гѣ* f. 144/10, *къ в(о)гѣ* f. 147v/28). Уместо Д јд. регистрован је Н јд. именице *блѣзнтѣ*, препоноване именици *бѣгѣ* (у Д јд.): *ц(а)рю нсманльтскоу блѣзнт(ь) бѣгѣ* f. 149/9–10. Н-А хомоформа уместо Д јд. регистрована је и у примеру: *вѣрѣю снхъ множество* f. 164/14. Именица је постпонована заменици у партитивном генитиву.

Именица *исоуѣ* једном је у В јд. забележена у следећој форми: *исѣ* f. 165/21 (али: *к(н)с(о)уѣ(е)* f. 154/5, f. 168/23).

Свођење финалне групе *-ији* на *-и* у Л јд. одговарајућих именица регистровано је неколико пута: *въ жнтн* f. 145/29, *по прѣставлени* f. 147v/29 итд. Чешћи су, међутим, примери у којима није извршено дато сажимање: *къ жнтн* f. 144v/18, f. 155v/25–26, f. 157/15 итд. Ваља скренути пажњу на то да удвајање графема као и писање финалног *ин* у функцији обележавања дужине слога није реткост у *Житију*.

Именица *кврѣ* реализује се у Н јд. уместо у Л у примеру: *прн цнтрополнтѣ кврѣ Панкратн* f. 171v/21–22.

Наставак *-у* у Л јд., који се у народним говорима почео јављати од првих писаних споменика (Брозовић – Ивић 1988: 21), регистрован је два пута, у оба случаја, код именица **o* основе: на *Косовѣ* f. 146v/2, *Ѡ ... Мехемедѣ* f. 155v/24. У оба примера у питању су оними који нису из сфере хришћанства.

У једном примеру уместо Л јд. регистрован је А: *въ рѣн внтн* f. 162/16.

У Н мн. **jo* промене регистрован је и наставак *-ије*:⁹ *ѣрени* f. 147/14, *ерени* f. 149v/23, *архїерїе* f. 152/7¹⁰ (али и: *архїерен* f. 147/14), *вѣлѣмѣжїе* f. 151/22, *вѣлѣмѣжїе*

⁹ У текстовима македонске редакције од XII до XIII века овај наставак је врло чест (Конески 1965: 116).

¹⁰ Овде је можда у питању угледање на морфолошки лик лексеме у суседству.

f. 151v/27. Дата форма посведочена је и у другим српскословенским споменцима и сматра се утицајем **i* промене (Пешикан 1973: 77; Јерковић 1975: 143; 1988: 110; Миничић-Обрадовић 1988: 116; 1991: 105; Грковић-Мејџор 1993: 78; Драгин 2000: 384; 2003: 51). Утицај **i* промене на **jo* промену у Н мн. примећен је још у у старословенским споменцима (Куљбакин 1930: 83). Н мн. једном има наставак *-e*: *кључе* f. 161/13. Наставак *-(ов)е* у Н мн. именица м. р. на сугласник, потврђен и у канону [*-ове*] (Куљбакин 1930: 73), врло је распрострањен у појединим призренско-тимочким, пре свега тимочко-лужничким [уп. пиротско *кључѣве* у Н-А мн.] (Белић 1905: 320–321), но и у неким призренско-јужноморавским, говорима (Реметић 1996: 453–455), затим у многим бугарским (Стојков 1993³: 230; Младенов 1979: 259–261) и македонским, међу њима и северним и источним, дијалектима [нпр. *коње, ораче*] (Конески 1965: 116; Видоески 1954: 21).

У Г мн. именице *доужь* једном је регистрован наставак из **i* промене: *от ... цвжѣн* f. 145v/12. Уместо Г мн. у једном примеру забележена је Н-А хомоформа, што може бити последица перспективизације или анализације падежног система: *Ѡѡхѡетовн нѡргѣ* мноштво f. 159/11–12.

Аналошка друга палатализација забележена је два пута: А мн. *нс[с]точнѣнѣ* f. 151v /28, Г мн. *сребрѣнѣ* f. 170/6. Аналошко појављивање сибиланата у А мн., но и у другим множинским падежима, познато је косовско-ресавским говорима (Радић 2010: 72–73). У А мн. ова аналошка алтернација забележена је и у појединим призренско-тимочким и смедеревско-вршачким говорима (Павловић 1970: 73–74; Ивић 2009: 109). Осим тога, једном делу косовско-ресавских, смедеревско-вршачких и исељеничких *јатовских* говора својствен је синкретизам Н-А мн. (Ивић 1994: 222, 261; 2009: 91, 116). У призренско-тимочким говорима општи падеж у множини једнак је номинативу, који може имати наставке *-(ов)е* и *-(ов)и* (Белић 1905: 320–326; Павловић 1939: 167–168; Брозовић – Ивић 1988: 24; Ивић 2001: 150).¹¹

У примеру који следи тешко је утврдити да ли је у питању аблативни Г или А синкретизован са Г мн.:¹² *видѣныхъ врагъ отгонѣ* f. 179/11. У следећим примерима где према савременом језичком осећају очекујемо А мн. такође се јавља Г мн.: *н толнкаа чюдеса видѣвшѣ въ распетѣн, н въскрѣсенѣн, н възнесенѣн, н въ пришьствѣн с(вѣ)т(а)го д(оу)ха на ап(о)с(то)лѣх(ь), н тѣхъ проповѣданнын н чѣдесъ съдѣлованѣн по вселѣннѣн* f. 144/7–9, *правѣд'ныхъ прѣданѣн до кон'ца потребнѣн* f. 144v/23.

У А мн. једном је унет наставак *-е* и проширење *-ов-* из народног говора (Даничић 1874: 103): *достокѣ* f. 151v/28.

У И мн. именица с. р. на *-ије* једном је забележено сажимање: *нсѣљѣнн* f. 148/6. Два пута је у датом падежу посведочен наставак *-ми* из **i* промене: *знамен'ци* f. 145/31, *пѣн'ци* f. 171v/18. Ова промена спорадично се среће и у

¹¹ Дата појава забележена је и у *Српској Александриди* (Јерковић 1983:143).

¹² О Г или А мн. у: *х(рн)стѣнѣ* f. 165/16–17, в. у одељку 2.5.

старословенским споменицима (Вајан 1952: 116; Торђић 1975: 94), а забележена је и у другим српскословенским текстовима (Грковић-Мејџор 1993: 79; Драгин 2002: 112).

У Л мн. именица м. р. поред наставка *-ex* (4x) јавља се и наставак *-ox* (2x), посведочен и у старословенском језику (Куљбакин 1930: 74): *ω грѣѣх(ь)* f. 174/26, *въ ... дѣлѣх(ь)* f. 151/18; *на ... начѣлникωх(ь)* f. 146/20–21, *въ ... постох(ь)* f. 175/16. Евентуални синкретизам Г-Л мн., што је данас познато косовско-ресавским, зетско-сјеничким, источним смедеревско-вршачким, али и неким исељеничким говорима, чак и онима призренско-тимочке провенијенције (Брозовић – Ивић 1988: 25; Ивић 1994: 261, 266; 2009: 118), могао би се тражити у примерима: *н по трѣх(ь) лѣт(ь)* f. 145–f. 145v/6–7, *по ωдых(ь) лѣтъ* f. 145/31, *по трѣх(ь) лѣт(ь)* f. 147v/2. У примерима са бројем *три*, међутим, могло би бити речи о ширењу Г мн. из конструкција са бројевима од *пет* до *десет*, док се форма *ωдых(ь)* може интерпретирати и као основни број с новим наставком, што је познато чакавским и кајкавским говорима (Брозовић – Ивић 1988: 29), те би онда било речи о регуларном облику Г мн. именице *лѣто* у датој конструкцији. У следећем примеру не зна се по којој се промени мењала именица, али се и ту може говорити о синкретизму Г-Л мн.: *вѣнзъ Роуѣх(ь)* f. 147v/30.

Посебно се издвајају именице које су у старословенском језику поред наставака **o* промене могле добити и наставке неких других именичких врста. Именица *дарь* имала је **o* и ређе **i* деklinациони образац. У *Житију* је посведочена једино у А јд. и А мн., те се не може утврдити њена промена: А јд. *дарь* f. 170/8, А мн. *дарн* f. 157/20. Именица *дѣло*, која се у старословенском мењала и по **o* и по **s* консонантској промени, у *Житију* има наставке **o* промене: Н јд. *дело* f. 176v/25, А јд. *дѣло* f. 156v/4, И јд. *дѣлом(ь)* f. 149v/16, Г мн. *от ... дѣль* f. 160v/26, Д мн. *по дѣлом(ь) его* f. 155v/23, А мн. *дѣла* f. 143/16, И мн. *дѣлн* f. 151/22, Л мн. *въ ... дѣлѣх(ь)* f. 151/18. Именица *стражь*, која је у старословенском језику могла имати **i* и **jo* деklinациони образац, забележена је у Н и Д јд.: Н јд. *стражь* f. 156v/25, Д јд. *къ ... стражь* f. 156v/23. Примећујемо да је у Д јд. по **jo* промени. Именица *царь*, која је могла имати и тврде и меке наставке (Јерковић 1988: 110), регистрована је у следећим формама: Г јд. *радн ц(а)ра* f. 157/20, Д јд. *ц(а)рю* f. 149/9, А јд. *за ц(а)ра* f. 157v/21, Н мн. *ц(а)рѣ* f. 144/3, Г мн. *ц(а)рен* f. 151v/1, *ц(а)рь* f. 166v/1, Д мн. *царѣмь* f. 157v/21, А мн. *ц(а)рѣ* f. 153/2. Ако ће се судити по графици, у Г и А јд. има **o* деklinациони образац, а Д јд. је по **jo* промени. У Н мн. примећује се утицај **i* промене. У Г мн. једном се јавља *-ь*, а једном наставак **i* промене. У Д мн. ова именица има наставак *-ем*. Наставак **jo* промене ова лексема несумњиво има у А мн. Именица *чннь*, која се у старословенским споменицима реализовала и по обрасцу **i* промене и по обрасцу **o* промене, у Г јд. јавља се с наставком *-а*, а у Г мн. с уметком *-ов-*: Г јд. *чнна* f. 148/12, Г мн. *чнновь* f. 142v/9.

У *Житију* су потврђене следеће двојинске форме: Н дв. м. р. агг(ε)ла f. 155v/19, раз'бонника f. 173v/20, А дв. м. р. господина f. 174v/2, с. р. двѣ чѣде f. 145/30–31, Л дв. на ... прѣстола f. 142v/12, по двою лѣта f. 147/17. Уместо Г дв. именице родителъ реализује се Г мн. с редакцијским наставком *-ej* из **ī* промене: родителѣи f. 148v/27. И мн. дате именице употребљен је уместо И дв. у примеру: родител'ми f. 148v/1.

2.7. *Промена на *a/ja*. Именице мностини, соудни и тисоци у Н јд. по правилу имају наставак *-a*: м(н)л(о)стини f. 174/32, соудѣ f. 153v/18, f. 161/4, тисѣца f. 158/12. Изузетак је: тисѣци f. 143v/29. Форме на *-и* почињу да се губе при крају старословенске епохе (Вајан 1952: 119).

У Г јд. именица **a* промене два пута је регистрован наставак *-e* из народног говора: воєводинѣ f. 147v/29–30, Шаринѣ f. 171v/19. Ова народна црта је потврђена у најстаријим споменицима (Брозовић – Ивић 1988: 22). У следећим случајевима није јасно да ли се именице налазе у Г или Д јд.: на зачѣлника ѡѡѡ f. 172v/12–13, дѣло ѡѡѡ f. 176v/26. Ваља скренути пажњу на то да је у рукопису потврђена употреба *jata* на месту етимолошког *ε*, али и на чињеницу да су многе именице које данас имају генитивну, некада имале дативну рекцију. Регистрован је и пример: зловѣ начѣл'ници f. 159v/23.

У Д јд. именица **a*-основе једном је забележен наставак **ja* промене: дрѡжнини f. 166/20. Иста именица је регистрована и с наставком *-e* у датом падежу: къ ... дрѡжнинѣ f. 152v/24. Наставак *-и* у Д јд. именица **a*-основе забележен је у једној групи српскословенских текстова (Јерковић 1975: 143; Грковић-Мејџор 1993: 80; Миничић-Обрадовић 1991: 106) – чак и у текстовима за које се сматра да их је писао, односно преписивао, носилац призренско-тимочког дијалекатског типа оног времена када процес губљења синтетичке деklinације није био завршен (Јерковић 1983: 145) – а у народном језику појављује се од првих писаних споменика (Ивић 1991: 183). Ова промена захватила је огроман део штокавског простора. Изузетак су главнина призренско-тимочких, косовско-ресавских и неких славонских говора (Брозовић – Ивић 1988: 22; Ивић 2001: 129). Међутим, у говору шарпланинске жупе Гора основни наставак у Д јд. именица II именичке врсте јесте *-и* (Младеновић 2001: 297). Иста је ситуација и у северозападним македонским говорима, пре свега тетовским (Видоески 1961–1962: 353). У неким бугарским, односно пограничним српско-бугарским говорима,¹³ дати наставак је такође присутан (Младенов 1979: 252; в. и Ивић 2001: 160). Наведени подаци иду у прилог претпоставци о некадашњем јединственом словенском простору који је преко данашњег терена северне Албаније обухватао и скоро сав појас архаичних црногорских говора (Петровић 2005: 46; в. и 1973: 206).

¹³ С. Младенов (1979: 252) каже да се у западним бугарским говорима (то су према његовој класификацији говори западно од линије Никопол–Солун [1979: 31]) у Д јд. јавља *-e*, а на истоку и северозападу *-и*.

Свођење групе *-ији* на *-и* у Д јд. именица **ја* основе регистровано је неколико пута: кь со҃дн f. 152v/27, f. 159v/17, со҃дн f. 171/2, сѣдн f. 159v/18. Два пута дато сажимање није забележено: кь со҃дн f. 160v/17, f. 168v/14.

У В јд. именице со҃дн чува се архаична форма на *-и*: Да вѣси, ѿ сѣдн f. 171/4.

У, чини се, И мн. именице **а* промене једном је регистрован наставак *-и*: аще не би сѣдѣ сѣдгы скондн възвраниль ежє не бити его f. 162v/1. Ваља скренути пажњу на то да у многим македонским (Видоески 1954: 21; 1999: 42, 66, 111 и др.) и бугарским (Младенов 1979: 262) говорима општи падеж именица на *-а* у множини има наставак *-и*.

У *Житију* су забележене следеће двојинске форме: Н вѣждн f. 171v/25, А рѣцѣ f. 156/7, нозѣ f. 159v/16, Г ѿт рѣкѣ f. 145v/13, Л кь рѣкѣ f. 148v/22. Уместо Л дв. једном се реализује Л мн.: на ро҃ках(ь) его f. 168/20. У вредности дистрибутивног дуала реализује се Г мн. у примеру: ѿт ро҃кѣ нашнх(ь) f. 156/14.

3. Заменице

3.1. У овом поглављу испитују се превасходно заменице чија промена одступа од старословенске нормe. Напомиње се да је у једнини А придевских заменица м. р. изједначен са Г у категорији бића (нпр. нашего f. 152v/1), те се то даље неће анализирати. Када су у питању личне заменице (пре свега заменица 3. л. м. р.), постоје извесна колебања, што се подробно испитује у следећем одељку. Евентуални синкретизам заменичких форми у плуралу такође се, али не детаљно, прати.

3.2. *Личне заменице*. Лична заменица 1. л. јд. једном је регистрована у Н с финалним *-у*: Н сѣдѣ азѣ грѣшнн f. 147/20 (уп. нпр. азѣ f. 145/28). Дати облик могао би бити резултат графичке асимилације према претходној речи. Поред старог облика Д јд. мнѣ f. 148/11, кь мнѣ f. 153/7, забележено је и уопштавање генитивне основе: мене f. 160/5. У А јд. енклитичка форма је мѣ, увек без предлога, а наглашена форма мене: мѣ f. 148/12, f. 157/16; мене f. 159v/1, на мѣ(не) f. 165v/2. Облик *мене* у Д јд. познају многи српски, међу њима и призренско-тимочки (Ивић 2001: 105, 120, 129, 137, 152, 182, 217, 271), бугарски (Младенов 1979: 265) и македонски (Конески 1965: 121) говори. У Д мн. јављају се две форме: намѣ f. 142v/4, f. 146/31; нн f. 168v/9, f. 168v/15. Поред канонског облика А мн., једном блокираног предлогом, посведочен је и нови, пореклом генитивни, облик: нн f. 146/33, на нн f. 179/10; нас(ь) f. 142v/4, f. 166v/22.

Када је у питању лична заменица другог лица, краћи облик ове заменице у А јд. гласи тѣ, а пуна форма тѣѣ. И уз један и уз други облик забележен је предлог: тѣ f. 175v/29, на тѣ f. 163v/28; тѣѣ f. 166/16, на тѣѣ f. 178v/5. У Д

мн. реализује се само форма *вадь*: *вадь* f. 146v/34, f. 156/12. У А мн. јављају се *вн* и *вась*: *вн* f. 154/9, f. 162/12; *вась* f. 172v/8, *вас(ь)* f. 172v/19.

Генитивне форме личних заменица 1. и 2. л. у А јд. и мн. присутне су и у старословенским споменицима (Вајан 1952: 175). Данас се енклитике *ни* и *ви* и у Д и у А мн. јављају у тимочко-лужничким, сврљишко-заплањским и неким бугарским и македонским говорима (Ивић 2001: 155, 157; 2009: 156; Видоески 1999: 172).

У Г јд. личне заменице 3. л. м. р. два пута није забележено иницијално *њ-*: *близь его* f. 160/15, f. 165/14. Разлог је вероватно то што се лексема *близь* реализује и као прилог и као предлог, односно она још није у потпуности граматикизована. Иницијално *њ-* дата заменица нема ни у случају када се налази испред лексеме *ради*: *его ради* f. 163v/32. У функцији релативизатора дата заменица се у Д јд. јавља по правилу с партикулом *же*: *къ онома прѣзвнтерѡ ѿмѡже вчѡра ѡбѣщах се* f. 170v/18. Стари А јд. реализује се најчешће када је блокиран предлогом, при том увек с иницијалним *њ-* (12х),¹⁴ а нови, који је посведочен и у старословенским споменицима (Вајан 1952: 173, 174), обично у слободној форми (> 45х): *на нь* f. 159/14, f. 164/16, али (1х): *н* f. 177/33 (цитат); *его* f. 148/4, f. 156/8, али (1х): *въ него* f. 162v/24. Чини се да је слична ситуација и у *Српској Александриди* (Јерковић 1983: 158–159). Нова акузативна форма личне заменице 3. л. јд. може имати и улогу релативизатора, када се реализује с партикулом *же*: *ѡн ѿгож(ѡ) зрнѡте* f. 155v/20. Код релативне заменице с предлогом такође се јавља иницијално *њ-*: *ѡт ѿ(рн)ста за ѿнегоже ради пострадаше* f. 157/9–10. У А мн. регистрована је једино нова форма, која је један од најранијих дијалектизама на српско-хрватском језичком простору (Ивић 1991: 183): *нхъ* f. 152v/27, f. 169/2. Слично је стање забележено и у *Српској Александриди* (Јерковић 1983: 160). У *Служби* и *Житију Стефана Дечанског* регистроване су и старе и нове форме [2х] (Стојменовић 2010: 203). У функцији релативне заменице ова форма се такође остварује с партикулом *же*: *Да нхже н(ы)ниа зрнши събранное сѣ дножьство. въси поклонѣтъ ти се* f. 160/10–11. Уместо А дв. једном се реализује А мн.: *нх(ь)* f. 156v/27. Форма *еже* у улози релативизатора понекад се може интерпретирати као индеклинабилни релативизатор, али и као деклинабилна релативна заменица у А мн.: *прѣстн славъ н вѣн'ци ѿже прѣнметѣ* f. 142/14, *сѣю славъ н чьсть ѿже дн рече* f. 150v/24.

Лична заменица 3. л. с. р. два пута је регистрована у канонском облику А јд.: *к* f. 168v/9, *ѡ* f. 168v/16. У новој форми реализује се у примеру: *его* f. 169v–f. 170/20–21. У осталим примерима није у потпуности јасно да ли се ради о личној заменици с. или м. р. На пример: *И нзех(ь) ѿго ѡт ѡгна н вьложнх(ь) ѿго въ вѣтнще* f. 170v/16–17.

Повратна заменица је девет пута регистрована у новијој акузативној форми, потврђеној и у старословенском језику (Вајан 1952: 175): *сѣкѣ* f.

¹⁴ Стари облици А јд. личних заменица с предлогом чувају се у говорима који се налазе западно од линије Бока которска – западнобачко Подунавље (Брозовић – Ивић 1988: 26).

речи у номиналној позицији. Управо је до датог једначења код неких именица у нашим примерима могло доћи услед повођења за обликом придевске речи уз коју су се нашле (в. одељак 2.6.).

У корпусу је уочена честа употреба заменице *сь* у именичкој вредности, нарочито у Н мн. с. р., што је било познато и старословенском језику (в. СС 1994: 677). На пример: *ничтоже ємоу подавь ѿ снхъ* f. 153/7–8, *ѿа ти ѿт нас(ь)*, *ѿ Геѡр(ь)гѣ*, *аще н не по достоанію ключицаа прѣдхѡм(ь)* f. 178v/4–5. У тексту је запажена делимична супстантивизација и других придевских заменица, али и придева. Међутим, дату појаву, будући да представља посебно проблемско поље, није било могуће овде обрадити.

3.4. *Заменице* *тъ*, *овъ*, *онъ*. Показна заменица *тъ* понекад у Н и А јд. добија партикулу *-ј* под утицајем народног језика (Белић 1969⁴: 116): Н јд. *тън* f. 152/16, *Тън* f. 156/14; А јд. на ... *тън* f. 168/2. У Н јд. регистровано је и: *тын* f. 146v/7.

Заменица *онъ* забележена је у Н јд. м. р. с финалним *-и*: *они* f. 170/24. Овај облик је данас познат зетско-сјеничким говорима, призренско-тимочкој дијалекатској зони и појединим херцеговачко-крајишким, косовско-ресавским и славонским говорима (Белић 1905: 421; Николић 1991: 401–402; Вукићевић 1993: 28; Ивић 2001: 217, 269).

У једном примеру А мн. заменице *тъ* и *овъ* синкретизован је са *Г* у категорији бића, при чему дате заменице заузимају номиналну позицију: *нь въсхотє тѣхъ м(ѡ)ч(є)никы показати* f. 146/29, *ѡвѣх(ь) послєт(ь) въ ц(а)р(ь)ствїа* f. 167/11. Једначење А са *Г* мн. у тврдој заменичкој промени забележено је и у *Јазачком апостолу* (Минчић-Обрадовић 1991: 115). Мато Пижурица (1989: 332, 333) у језику Андрије Змајевића уочава да је објекат у *Г* мн. чешћи него у савременом језику, нарочито ако је представљен заменицом или придевом који се односи на жива бића. Аутор помишља да се ту ради о некој врсти обезличавања повезаној с партитивношћу. Исту појаву овај аутор запажа и у језику Стјепана Митрова Љубише и Вука Поповића (Пижурица 1969: 179).

3.5. *Заменица* *(нѣ/ни/любо)кын*, *(нѣ/ни/любо)коє*, *(нѣ/ни/любо)каа*. У корпусу су регистроване следеће форме ових заменица: Н јд. м. р. *любо кон* f. 152/6, *кон* f. 165v/6, *нѣкы* f. 147/23, *ж. р. каа* f. 158/6, *Г јд. м. р. нѣкоєго* f. 170/1, *А јд. м. р. некы* f. 162/10, *ж. р. некъю* f. 168v/12, *с. р. коє* f. 155v/26, *нѣкоє* f. 150/5, f. 158v/23, *И јд. м. р. нѣкынц(ь)* f. 172v/23, *Л јд. м. р. на коємъ* f. 155v/25, *ж. р. ѡ ... нѣкоєн* f. 172/30, *А мн. с. р. нѣкаа* f. 162v/20. Из изложене грађе видимо да се иновација која се тиче појаве основе *ко-* тамо где је није првобитно било јавља два пута, што је запажено и у старословенским споменицима (Ђорђић 1975: 110). Такође уочавамо сажете облике који су такође потврђени у старословенским споменицима (Граматица 1993: 245). У неким примерима не може се утврдити да ли је у питању придевска заменица *(ни)кын*, у којој је дошло до свођења групе *-оје-* на *-о-*, или именичка заменица *(ни)кѣго*: *Г јд. ннкогоже* f. 170v/12, *Д јд. комъ* f. 172/30.

Неколико пута је забележена и заменица кљдо у регуларним формама: Н јд. м. р. кљдо f. 170/9, Д јд. кољждо f. 155v/22–23.

3.6. *Заменица* вьсакъ/вьсакын. Ова заменица имала је у старословенском језику тврду заменичку и сложену придевску промену (Јерковић 1983: 167). У Н и А (*живо* -) јд. м. р. регистрован је облик вьсакъ: Н јд. вьсакъ f. 166/10–11, А јд. вьсакъ f. 175/22. Заменички наставци забележени су у Г, Д и А (*живо* +) јд. м. р.: Г јд. м. р. ѿт вьсакогo f. 159/7, Д јд. м. р. кь ... вьсакоѿѿ f. 149v/3, А јд. вьсакогo f. 172/27. У Г јд. ж. р. једном је посведочен наставак сложене придевске промене: вьсакыѿ f. 158v/24. У А јд. ж. р. наставак је -у: вьсакѿ f. 151/14.

3.7. *Заменица* ннь. У Н мн. ова заменица се једном јавља с финалним -ын: ннын f. 156/7, а два пута са -н: ннн f. 143/6, f. 164/21. У Г мн. има сложену придевску промену: ннынх(ь) f. 166v/1. А мн. м. р. забележен је с наставком тврде заменичке промене (при том је синкретичан са Г мн. у категорији бића и налази се у номиналној позицији) и с наставком сложене придевске промене: н ѿвѣх(ь) послѣт(ь) вь ц(а)р(ь)ствѣа н(е)в(е)снаа, ннѣх же вь ранскаа селѣнѣа f. 167/11–12; нннѿ f. 176v/16. У једном примеру тешко је утврдити да ли је генитивна форма условљена негацијом глагола: ннѣх(ь) кь своен погыѣлан не настаѣлан f. 152v/20–21. У осталим посведоченим облицима нема иновација: Н јд. м. р. нн' f. 165v/5, ж. р. нна f. 157v/5, Д јд. м. р. нноѿѿ f. 169v/10, А јд. м. р. нного f. 161v/3, ж. р. ннѿ f. 173/3, с. р. нно f. 147/22, Д мн. ннѿм' f. 144v/22, А мн. с. р. нна f. 153v/1, И мн. сь ннеѿн f. 169/8.

3.8. *Заменица/придев* дрoгъ. У Н и А јд. м. р. забележен је завршетак -ы: Н дрoгы f. 174/23, А дрoгы f. 143/13. Потврђена је и реципрочна конструкција: дрoгъ дрoга f. 165v/6. У А јд. с. р. ова заменица има наставак сложене придевске промене: дрoгoѿ f. 148/8. У А мн. среће се наставак, пореклом генитивни (номинална позиција, *живо* +), тврде заменичке промене и наставак сложене придевске промене: н ѿвѣх(ь) послѣт(ь) вь ц(а)р(ь)ствѣа н(е)в(е)снаа ... дрoгѣх же вь блажен'наа жнанца f. 167/11–13; дрoгыѿ f. 173–f. 173v/6–7.

3.9. *Заменице* такоѿв, какоѿв и сицѣѿв. Заменица такоѿв, која је имала двојаку промену [просту и сложену придевску] (Ђорђевић 1975: 111), у Н јд. м. р. има наставак -н: такоѿн f. 174v/3. У Д јд. м. р. јавља се и по именичкој промени и по тврдој заменичкој промени: такоѿѿѿ f. 150v/16; такоѿѿѿѿ f. 159v/26–27. А јд. ж. р. завршава се на -у: такоѿѿ f. 157v/22. У Л јд. м. р. регистрован је завршетак -ѣѿ, што је можда резултат уопштавања завршетка меке заменичке промене, фонетске промене -eje->-ee->-e- или једначења Д и Л јд. са И јд., на шта упућује графика: вь такоѿѣѿ f. 175v/29. Наставак -ем у Д-И-Л јд. заменичко-придевске промене м. и с. р. својствен је косовско-ресавским и источним смедеревско-вршачким говорима у Банату (Ивић 2001: 137; 2009: 118), но био је познат, барем у И јд., и призренско-јужноморавским говорима у прошлости (Ивић 1986²: 128–129). У Н мн. наставак је -и: такоѿн f. 144v/25. А мн. м. р. је по тврдој сложеној придевској промени: такоѿѿѿ f. 163v/21.

Заменица каковь, која је имала просту придевску промену (Ђорђевић 1975: 111), забележена је у А јд. с. р. с наставком *-о*: каково f. 154v/21, f. 174/25. У Д мн. има наставак *-ом*: каковоџ(ь) f. 176/9. А мн. је забележен с наставком сложене придевске промене: каковиѣ f. 157v/21.

Заменица сицеѡв посведочена је у Н мн. са завршетком *-и*: сицеѡвн f. 172/1, сицеѡв f. 172/1. У (словенском) Г (или А) и у Л мн. има наставак сложене придевске промене: Г сицеѡвнх(ь) f. 151/17, Л вѡ сицеѡвнх(ь) f. 151/18.

3.10. *Заменице* ѡнкь, колнкь и толнкь. У свим забележеним примерима заменица ѡнкь, која је имала именичку промену, јавља се у функцији везника: мьздѡ ѡнко хоѡѡшн прѡнѡшн f. 153/14.

Заменица колнкь у Г мн. има наставак сложене придевске промене: колнкынх(ь) f. 176v/29. Н и А мн. имају наставак *-и*: Н колнцн f. 143v/27, А колнкы f. 151v/28, колнкын f. 157/14.

Заменица толнкь забележена је у следећим облицима: А јд. ж. р. толнкѡ f. 142v/2, Н мн. м. р. толнкы f. 143v/28, А мн. с. р. толнкаа f. 144/7. Запажамо да у Н мн. м. р. нема друге палатализације и да се у А мн. с. р. пише удвојено а.

3.11. *Заменица/број* ѡдннь. У Г јд. ж. р. једном је забележен наставак из тврде сложене придевске промене: нз ѡдннѣ f. 143/4. А мн. ове заменице у једном примеру синкретизован је са Г у категорији бића: снхь ѡдннѣх(ь) ѡбрѡѡшн f. 145/26. Опет је реч о номиналној позицији заменице и о глаголу који је у старословенском језику регирао и Г. Дати синкретизам једном је регистрован и када се заменицом ѡдннь реферише о неперсоналним појмовима: нь ѡдннѣх(ь) постѣтѣ f. 176v/15. У следећем примеру генитивна форма је вероватно употребљена због присуства компаративног пате: ѡзѡ вѡрѡю снхь множьство патѣ тѣѣѣ ѡднного f. 164/14. У осталим облицима нема иновација: Н јд. м. р. ѡдннь f. 143v/26, Н јд. с. р. ѡдно f. 142v/3, Г јд. м. р. ѡдного f. 149/12–13, А јд. м. р. (*живо* -) ѡдннь f. 143/10, (*живо* +) ѡдного f. 146v/2, ж. р. ѡдннѡ f. 143/5, с. р. ѡдно f. 155v/26, Л јд. м. р. вѡ ѡдноџ(ь) f. 147v/34, Н мн. ѡдннн f. 144/5, Л мн. на ѡдннѣх(ь) f. 146/20.

3.12. *Присвојне заменице*. У Г јд. ж. р. једном је забележен наставак из тврде сложене придевске промене: вашѣ f. 150/9. Услед продирања наставака меке промене у тврду могло је доћи до хиперкорекције. У усамљеној потврди регистровано је и свођење *-еје* на *-е*, што је присутно од најстаријих сачуваних споменика (Даничић 1874: 161): радн своѣ f. 170/1 (али: своѣ f. 157/12, мѡѣ f. 165v/1).¹⁵ Дативни наставак уместо генитивног посведочен је у примеру: до конѡнны своѡн f. 165–f. 165v/23–24. Овај тип неправилности у употреби заменичког облика регистрован је и у *Српској Александриди*. В. Јерковић (1983: 170) истиче да је услед продирања меких наставака у Г јд. ж. р. основа на **а*, у свести писара долазило до изједначења Г-Д-Л јд. главне именичке промене. Услед тога он меша употребу заменичког облика Г, Д и Л

¹⁵ До редупликације графема можда је дошло из неких других разлога (ортографски манир, обележавање дугог слога и др.).

уз именице ж. р. у јд. Међутим, у нашем примеру именица је задржала стари наставак, те облик заменице може бити случајна омашка. Иначе, једнакост Г-Д-Л јд. у именичкој промени ж. р. данас одликује косовско-ресавске и поједине призренско-тимочке и славонске говоре (Брозовић – Ивић 1988: 22; Ивић 2001: 271).

У корпусу је једном забележен Н мн. м. р. с наставком *-e*: царіе наше f. 151v/27. Уопштавање форме на *-e* у Н мн. сва три рода у заменичко-придевској промени својствено је појединим призренско-тимочким, пре свега, призренско-јужноморавским, говорима (Реметић 1996: 492, 495–496). У нашем примеру могла би бити у питању и асимилација према наставку претходне речи.

А мн. једном се завршава на *-ee*, што би могао бити какав ортографски манир или утицај меке сложене придевске промене: нашее f. 145/28 (али: наше f. 153/2).

У текст је једном из народног језика унета присвојна заменица трећег лица: виновнь быс(тъ) погыб(е)ли егове f. 168v/18. Није јасно који је падеж у питању, Г или Д. У сваком случају наставак *-e* је из дијалекатске базе. Он је у Г јд. потврђен у најстаријим српским документима (Белић 1969⁴: 122).

3.13. *Заменица* вьсь. А мн. ове заменице често је синкретизован са Г уколико се реферише о живим бићима: вьсѣх(ь) вднвын f. 148/5, вьсѣх(ь) мочѣ прѣдаль естѣ f. 153/2–3, и оврѣтох(ь) нхъ вьсѣх(ь) спещих(ь) f. 170v/15–16, и вьсѣх(ь) прѣдвараше поклоненїемь f. 172/27.

4. Бројеви

4.1. У корпусу су регистроване следеће форме основних бројева: Н Два f. 173v/20, А м. р. два f. 143/10, с. р. двѣ f. 145/30, Л с. р. по двою f. 147/17; Г от трѣх(ь) f. 160v/26, А с. р. трн f. 175/20, Л по трѣх(ь) f. 145/6, по трѣхѣ f. 147v/2; Н с. р. четирн f. 175/18; Л по осмых(ь) лѣтъ f. 145/31; Л м. р. на двою на десете f. 142v/12, на двоюнадесете f. 178/23.

Примећујемо да се у Г мн. броја трн јавља наставак *-ex*, а у Л мн. финално *-ex/-ujex*, што је познато и појединим српскословенским текстовима (Перкучин 1988: 124; Грковић-Мејџор 1993: 83), али и споменицима писаним народним језиком, нарочито од XVI века (Белић 1969⁴: 183). Појава *-ex* у Г мн. може бити резултат синкретизације Г и Л мн. (при том с редакцијским наставком), присутне у косовско-ресавским, зетско-сјеничким, источним смедеревско-вршачким и појединим исељеничким говорима, међу којима су и они призренско-тимочке провенијенције (Брозовић – Ивић 1988: 25; Ивић 1994: 261, 266; Ивић 2009: 118), односно резултат утицаја тврде заменичке промене. Локативни облик на *-ujex* могао је настати додавањем локативног наставка *-ѣх* из тврде заменичке промене на основу *тр-*, при чему би се онда

радило о ијекавском рефлексу *jata*, или додавањем -хъ на облик Н м. р. (уп. Грковић-Мејџор 1993: 83). Друга могућност је вероватнија, будући да јекавски рефлекс *jata* није потврђен у рукопису (в. Урошевић 2012: 48).¹⁶ Иначе, уопштавање наставака тврде заменичке промене у И јд. м. и с. р. и Г, Д, И и Л мн. заменичко-придевске промене данас одликује косовско-ресавске и зетско-сјеничке говоре, главнину херцеговачко-крајишких говора и, када су у питању Д, И и Л мн., поједине славонске говоре (Ивић 2001: 137, 182, 217–218; 1994: 284). Међутим, наставци тврде заменичке промене уопштавани су и у призренско-јужноморавским говорима пре распада синтетичке деклинације (Ивић 1986²: 128–129).

4.2. Ретки примери збирних бројева налазе се у канонском облику: Н *окон* f. 153v/17, Г *от ѡконѡ(ь)* f. 149/4, Д *ѡконѡ* f. 174/22, Л *въ ѡконѡ(ь)* f. 149/3.

5. Придеви

5.1. Анализом су обухваћене све речи које су имале придевски деклинациони образац: придеви, заменице, редни бројеви и партиципи. И овде се на почетку напомиње да је А јд. м. р. доследно изједначен са Г уколико је реч о људском бићу (нпр. *сѣдѣлавшѡ(о)* f. 142v/2–3), те то даље неће бити предмет пажње.

5.2. *Одређени вид*. У Г јд. м. и с. р. уопштено је -аго, што је карактеристично и за А јд. лексема м. р. с обележјем *живо* +: *сѣцаго* f. 147v/1, *н(ы)нашнаго* f. 158/7, *малаго* f. 176v/26.

Д јд. м. и с. р. и меке и тврде сложене придевске промене увек има наставак -олюѡ: *н(е)б(е)снолюѡ* f. 152/17, *вадѣщюлюѡ* f. 164/16, *га(аго)лющюлюѡ* f. 164v/1. Код меког обрасца запажамо да су увек у питању групе -*што*- и -*шо*-, које се, највероватније, нису сматрале огрешењем о норму (Јерковић 1983: 110; Грковић-Мејџор 1993: 62; Драгин 1997/1998: 9; 2000: 383; 2003: 53; 2010: 64).

Када је у питању Д јд. ж. р., наставак може бити -*еј*, -*иј* или, дијалекатско, -*ој*: *къ ... правѣн* f. 153v/32, *сѣщн* f. 170v/10, *нстѣкшон* f. 146v/4, *къ хотешон* f. 158/7–8.

Уместо Г јд. употребљен је Д (с дијалекатским наставком), односно Н, у следећим примерима: *от истинъныѣ вѣры къ б(ог)оу приводешон* и *ц(а)ръствію н(е)б(е)снолюѡ наследъники сѣтѣрающіа* f. 152/16–17, а забележена је и употреба Г јд. уместо Д: *Таже хытрости коузннѣскыѣ вѣдають его* f. 149/2–3. У првом примеру дативни облик је можда последица угледања на падеж (не облик!) претходне речи. У народном језику активни партиципи су изгубили конгруенцију с именицом од XIV века (Брозовић – Ивић 1988: 34), те не чуди употреба погрешних облика у *Житију*.

¹⁶ О броју осмь в. у одељку 2.6.

У корпусу је једном забележен наставак тврде заменичке промене у И јд., данас, када је у питању екавска рефлексација *jata*, својствен косовско-ресавском дијалекту и источним смедеревско-вршачким говорима у Банату, али и призренско-јужноморавским говорима у прошлости (Ивић 2001: 137; 1986²: 128–129): *вднлѣннѣм(ь)* f. 153v/19.

У Л јд. м. и с. р. наставак је *-ем*, који данас одликује косовско-ресавски дијалекат и поједине смедеревско-вршачке говоре, а можда је некада био карактеристичан и за призренско-тимочке говоре (Ивић 2001: 137; 2009: 118): *въ сардакинѣм(ь)* f. 142/2, *въ ... вѣчнѣм(ь)* f. 173/31–1; *въ вѣдвѣем(ь)* f. 162v/25. Изузетак је један пример редног броја с наставком *-ом*: Л јд. по, *ѿ том(ь)* *часть* f. 174v/34–35. Утицај тврде заменичке промене у Л јд. м. р. одликује и најстарије српске споменике (Даничић 1874: 183), а присутан је и у *Српској Александриди* (Јерковић 1983: 174).

У следећем примеру вероватно је уместо заменице употребљен заменички прилог: колнко *вхыщенные* глаголы f. 159/13.

Више пута је забележено једначење А мн. са Г у категорији људског бића: *Инемъ же въсхотѣше телѣса нхъ огнемь съжешии* *везъпамятных(ь)* *сътворити* f. 144v/22–23, *въсѣх(ь)* тако *вобрѣтаемь* *прославляемых(ь)* *б(о)гомь* f. 145v/18, *И можахъ б(о)гъ въсѣх(ь)* *неверѣднѣх(ь)* *отъ огна съхранити* *якож(е)* *и того* *ѣдного* f. 146/27–28, *искъсныихъ* *же* *и мѣдрых(ь)* *и зчнтеленъ* *црковнаго чина* *молю* *не понашатн* *ме* f. 148/11–12, *слепнихъ* *просвѣщае,* *прокаженнѣ* *отнщае,* *болъных(ь)* *исцѣлеваше,* *мръвных(ь)* *вскрѣшааше* f. 155/15–16, *раздѣлитн* *правѣдных(ь)* *отъ грѣшних(ь)* *якоже* *раздѣлаеть* *пастырь* *овце* *отъ* *козлицъ* f. 166v/6–8, *И мнозѣх(ь)* *отъ* *них(ь)* *видѣх(ь)* *отривающих(ь)* *слъзы* *отъ* *отѣю* *своих(ь)* f. 168v/4–5, *вобрѣтох(ь)* *ихъ* *въсех(ь)* *спешних(ь)* f. 170v/16.

Неки глаголи (нпр. у f. 144v/22–23) имали су и генитивну рекцију у старословенском језику. Можда се Г у свим наведеним примерима реализује због свог семантичког обележја квантификације, односно партитивности. У великом броју наведених примера у питању су партиципи. Такође се запажа да се овај синкретизам често реализује у структурама са двоструким акузативом. У већини случајева реч је номиналној позицији придевске речи. Реченице као у примеру f. 170v/16 могле су бити „окидач” за ширење синкретизма Г-А мн. код придевских заменица које нису имале некадашњу анафорску заменицу **iь, ia, ie* у својој промени (у Г мн.), док је код лексема придевског типа које су је имале могло доћи до једначења Г-А мн. по угледу на дати синкретизам код заменице трећег лица, који се јавља од првих писаних споменика. Јер управо је заменица трећег лица у косим падежима пореклом од анафоре **iь, ia, ie*. У неким примерима (као у f. 146/27–28) реализује се наставак из тврде заменичке промене. Као што је већ речено, ову црту могли су имати и призренско-тимочки говори у прошлости.

У А мн. уместо наставак меке сложене придевске промене једном се јавља наставак тврде промене: *внжнѣ* f. 169v/13. Продирање наставак из А

мн. меке промене у А мн. тврде промене у народном језику могло је услови-ти хиперкорекцију.

И мн. једном има наставак тврде заменичке промене: *вѣлнѣдн* f. 162v/26–27.

Уместо Г дв. реализује се Г мн. у примеру: *вл(а)гочѣстивых(ь)* f. 148v/26–27.

5.3. *Неодређени вид*. В јд. је са завршетком -е, потврђеним још у старословенским споменицима (Вајан 1952: 148): *окланнѣ* f. 166/16, *вѣскогате* f. 179/12. У неким српскословенским текстовима он се такође редовно јавља (Грковић 1986: 63; Јерковић 1988: 117; Драгин 2002: 114; 2003: 53; 2007: 109).

О новом наставку из дијалекатске базе у Л јд. м. р. (Брозовић – Ивић 1988: 21, 27) могло би бити речи у примеру: *и по водах(ь) тако по свххс хождааше* f. 155/16–17.

У егзистенцијалној конструкцији уз квантификатор *мало* активни партицип презента реализује се у Н мн. неодређеног вида или у А мн. одређеног вида: *и мало кс(тъ) ходеще* f. 143/12. Уколико је у питању неодређен вид, онда је дошло до удвајања графема, што је у овој позицији врло необично.

У примеру *г(о)с(подь)нѣ* f. 176/10 у питању је А мн. у неодређеном или у одређеном виду. Ако се ради о одређеном виду, онда је дошло до промене *-еје>-ее>-е*.

Г, Д, И и Л мн. придева неодређеног вида нису посведочени, што наводи на закључак да је процес елиминације таквих форми (с ослонцем на стање у народном говору), запажен у редакцијским текстовима (Јерковић 1984:62), овде довршен. Изузетак би могао бити пример: *дрѣвю же накладеномь* f. 169v/11. Дата форма се може тумачити као Д мн. неодређеног вида или Д јд. одређеног вида, при чему изостаје финално у. Наставак *-ом* у Д јд. м. и с. р. одликује главнину штокавских говора. Једино се у западнијим штокавским говорима чува разликовање датива на *-ому/-ему* и локатива на *-ом/-ем* (Брозовић – Ивић 1988: 27).

У регуларној двојинској форми посведочен је А м. р.: *гл(аго)люща* f. 155v/20, *прншьдыша* f. 155v/20.

5.4. Када је у питању компаратив придева, у Н мн. једном се јавља наставак *-и* уместо наставка *-е*: *горши* f. 176/12.

До проширења основе дошло је у прилогу: *волше* f. 174v/2.

6. Глаголски облици

6.1. *Презент*. Архаични облик 1. л. јд. презента глагола *вѣдѣти* (Грамматика 1993: 284) евентуално би се могао тражити у примерима: *вѣде* и *вѣратѣѣгъ* ц(а)рь тогда вѣыень быс(тъ) f. 146v/9, *вѣдѣ* Іовкова жена пострада такоже и мѣж еѣ. f. 173v/17–18.

У 2. л. јд. глагол *моци* једном се јавља без -н, што је својствено штокавском језичком простору (Брозовић – Ивић 1988: 31): *можешъ* f. 169/7.

Наставак -т у 3. л. јд. по правилу не изостаје. Изузетак би могли бити примери: И понеже не *възможе* градъ съкрити се врѣху горы стое f. 149v/18–20, *себе же самъ пророка нариче* и ключара ранскаго. f. 162/14. Но, дати облици се могу интерпретирати и као аористни, што би значило да је у другом примеру дошло до мешања основе -рек-/-риц- или је у питању обична словна грешка. Понекад није сасвим јасно да ли се ради о активном партиципу презента или презенту: И по прѣставлении воеводинне прѣнде пакы на двнавь, н бланъ Роусехъ(ь) въсь гл(аго)лѣма, монастырь помысль въселает се, постолъ(ь) и м(о)л(н)твами себѣ *ограждае*, трѣдомъ(ь) и трѣпнѣемъ н м(н)л(о)стиниами себѣ *отвръждае* f. 147v/29–33.

Глаголи пете презентске врсте у 1. л. мн. имају -ми/-мы: *дами* f. 166v/24, *есми* f. 152/15, *свьѣми* f. 163/8.

У 3. л. мн. глагол *прѣнети* једном добија наставак -сть својствен глаголима четврте врсте: *прѣнѣтъ* f. 142v/14.

Глагол *идѣти* у старословенском језику имао је два конјугациона обрасца у презенту (СС 1994: 259) – *идамъ*, *идашн* и *идѣж*, *идѣишн* (ређе). У *Житију* 1. л. јд. је по другом обрасцу, а остала посведочена лица по првом обрасцу: 1. л. јд. *идѣю* f. 162v/24, 2. л. јд. *идашн* f. 166/19, 3. л. јд. *идать* f. 153/12, 1. л. мн. *идамн* f. 163/9, 2. л. мн. *идатѣ* f. 168v/11, 3. л. мн. *идѣтъ* f. 159v/1. Вероватно је реч о потреби за диференцирањем 1. л. јд. од 1. л. мн. иако се у 1. л. мн. јавља -ми. До контракције вокала долази у примеру: *въсприидѣтъ* f. 157/14 (али: *въсприидѣтъ(ь)* f. 167/18, f. 174v/11–12).

У инфинитиву глагола *отвръщн* једном долази до превоја вокала својственог његовом презентском облику (в. СС 1994: 427): *отвръщн се* f. 164v/27 (али: *отвръщн* f. 161/5).

6.2. *Асигматски аорист*. У рукопису је посведочена једна форма која се може интерпретирати као асигматски аорист: *Нѣвѣжда* ко си азъ н ѡмныѣ тѣнкости не в *достигъ* f. 179/7. Није искључена ни могућност тумачења датог облика као активног партиципа претерита. Губљење асигматског аориста постаће одлика српскословенске норме (Јерковић 1984: 62).

6.3. *Старији сигматски аорист*. Глагол *рѣши* једини је глагол који у *Житију* има више типова аориста. У тексту су забележене следеће форме старијег сигматског аориста: 1. л. јд. *рѣхъ* f. 160/8, *рѣхъ(ь)* f. 143v/23, 1. л. мн. *рѣхомъ(ь)* f. 163v/24, 3. л. мн. *рѣше* f. 156v/21, *рѣше* f. 163/12.

Једна забележена форма глагола *оврѣсти* може се тумачити као 3. л. јд. старијег сигматског аориста или као активни партицип претерита неодређеног вида у Н јд.: И *оврѣтъ* ви ниттоже от в(о)ж(ь)ствнаго писанїа знающихъ(ь) f. 162/12–13.

У 2. л. јд. глагол *быти* има -с(ть): *быс(ть)* f. 168v/18.

Глаголи *быти*, *дати* и *прѣдати* у 3. л. јд. доследно се јављају са завршетком -с(ть): *быс(ть)* f. 142v/6, *дас(ть)* f. 154/7, *прѣдас(ть)* f. 155v/28, док се

глагол *вѣдати* се реализује без њега: *вѣда* се f. 148v/1. Ова иновација, чије је исходиште народни говор (Даничић 1874: 323), забележена је још у старословенским споменицима (Граматика 1993: 294).

Глаголи коренске инфинитивне врсте на (а) -ѣ-, (б) -н-, (в) -рѣ-, (у тексту су посведочени: *вѣспрѣти*, *начѣти*, *подѣти*, *пожити*, *прѣти*, *оудрѣти*) у 3. л. јд. увек имају финално -тъ: (а) *вѣспрѣтъ* f. 176v/30, *начѣтъ* f. 150/7, *под(ь)ѣтъ* f. 148v/16, *прѣтъ* f. 151/15, (б) *пожитъ* f. 147v/33, (в) *вдрѣтъ* f. 168v/8. Изузетак је глагол *зѣдѣти*: *зѣде* f. 172/30.

У 1. и 3. л. мн. није потврђено старије фонетско стање са *с* уместо *ш*: 1. л. јд. *нзѣх(ь)* f. 170v/16; 3. л. мн. *прѣше* f. 144/11, *вѣзеш* f. 176/4.

6.4. *Млађи сигматски аорист*. Глагол *рѣши*, ако се остави по страни 3. л. јд., сасвим ретко се реализује у млађем сигматском аористу: *рѣкоше* f. 156/13, f. 168v/7.

Сви остали глаголи, изузев спорног примера глагола *обрѣсти*, који су имали више типова аориста реализују се само у млађем сигматском аористу: 1. л. јд. *вѣндох(ь)* f. 171/4, *прѣдох(ь)* f. 145/28, 1. л. мн. *нздохом(ь)* f. 143/4, *отвѣргохом* се f. 176/12, 3. л. мн. *вѣвргоше* f. 168/18, *не вѣзмогоше* f. 144v/24, *погрѣкоше* f. 145/2, *разндоше* се f. 170/9 итд.

У двојини је посведочено треће лице млађег сигматског аориста с аналошким -ста: *внѣста* f. 174/21, *прѣбѣста* f. 174/22, *трѣпѣста* f. 174/21.

6.5. *Имперфекат*. У 1. л. јд. глагола *мошти* једном је регистрован завршетак -ѣх: *моѣх* f. 160/15. У питању је или обележавање групе -*ja*- графемом *ѣ* или уопштавање наставка -*ex*. До мешања основа у имперфекту долазило је и у старословенском језику (Вајан 1952: 271). Глаголи овог типа у многим призренско-тимочким (Белић 1905: 549), западним бугарским (Стојков 1993³: 245; БДА 2001: 102) и македонским (Конески 1965: 166) говорима имају имперфекатску основу на -*e*-.

Контракција вокала у имперфекатској основи веома је фреквентна у *Житију* (38x): 1. л. јд. *вѣѣдовах(ь)* f. 147/16, 1. л. мн. *накладахом(ь)* f. 171v/11, 3. л. мн. *днѣвах* се f. 155–f. 155v/18–19. У знатно мањем броју примера (14x) нема сажимања: 1. л. јд. *не сѣѣвах* f. 170v/17, 3. л. јд. *вѣскрѣшааш* f. 155/16, 3. л. мн. *трѣпѣтаах* f. 155/10.

У 3. л. јд. једном је уопштена презентска основа: *прѣнѣмаш* f. 159/2. Међутим регистровано је и: *прѣмаш* f. 165/14, где је дошло је до сажимања вокала.

Глагол *вѣти* у 3. л. јд. може гласити (а) *вѣ* или (б) *вѣше* (где је извршена асимилација и контракција -*ea*->-*ee*->-*e*-), док у 2. л. мн. има (в) аористни наставак -сте: (а) *вѣ* f. 143v/25, f. 148/13, (б) *вѣше* f. 159v/18, *вѣше* f. 171v/23, (в) *вѣсте* f. 162/11, f. 163/11.

6.6. *Перфекат*. Перфекат се врло ретко среће у тексту. Помоћни глагол је увек у постпозицији у односу на партицип перфекта, а у једном примеру изостаје како би се избегло његово понављање: *прославнѣ еси* f. 156v/2, *огднѣ ес(тъ)* и *порѣгаль* f. 163v/25.

6.7. *Плусквамперфекат*. Плусквамперфекат је забележен само једном: *даль бѣ* f. 170v/13. Помоћни глагол је у 3. л. јд. имперфекта.

6.8. *Сложени футур*. Сложени футур изузетно је ниске фреквенције. Регистроване су конструкције (а) са глаголом *хотѣти* (који се три пута налази у активном партиципу презента) и (б) са глаголом *идати*: (а) *хощь соудн гла(го)лати* f. 171/2, *хощеть быти* f. 161/9–10, *вселити хоща* f. 157v/31–1, (б) *лишити се идати* f. 156/16, *прѣти идате* f. 168v/11. Павле Ивић истиче да се „конструкција са *имам* јавља понегде у старијем сх. језику, а данас није ретка у југоисточним говорима (...) евентуално с нијансом наглашене сигурности или морања” (Брозовић – Ивић 1988: 33).

6.9. *Императив*. Од атематских глагола у императиву су регистровани: *вѣдѣти*, *дати*, *исповѣдѣти*, *оувѣдѣти*. Глагол *вѣдѣти* у свим забележеним примерима јавља се са лексемом *да*: 2. л. јд. *да вѣси* f. 153/3–4, 3. л. јд. *да вѣсть* f. 174v/3, 2. л. мн. *да вѣсте* f. 171/8.

Глагол *дати* у 2. л. јд. чува стару форму: *даждь* f. 153v/24, *даждь* f. 169/1. Дати глагол регистрован је и у 2. л. мн. два пута: *дадите* f. 156/11, f. 168v/9. Забележена је и императивно-оптативна перифраза: *да даси* f. 169/19.

Глагол *исповѣдѣти* забележен је једино у 2. л. јд. и при том чува старословенски облик: *исповѣждь* f. 164/9.

Глагол *оувѣдѣти* у усамљеној потврди јавља се у склопу перифрастичке конструкције *да + презент*: 2. л. мн. *да вѣстѣ* f. 147/13.

Глагол *видѣти* забележен је једино у 2. л. јд. императива и при том има канонски облик: *виждь* f. 159v/27.

Код глагола *пещи се* у императивној основи аналошки се јавља *пещ-*: 2. л. мн. *не ... пещѣте се* f. 154/9–10.

Глагол *сказаати* у 2. л. јд. императива има наставак као глаголи треће презентске врсте: *сказан правед'ноуѣ* f. 159/3.

Треће лице једине императива глагола *быти* чешће се гради перифрастички, тј. помоћу конструкције *да + презент*: *да не вѣдетъ* f. 161/6, *да огниѣмь съжежен вѣдетъ(ь)* f. 163/13, *да вѣдетъ* f. 169/21. Старија форма потврђена је три пута: *не вѣди* f. 155/8, *боуди* f. 159/6, *вѣди* f. 160v/20. Дати глагол забележен је и у 2. л. мн.: *вѣдете* f. 172v/20.

У 3. л. мн. забележен је и презент са нека да у вредности императива: *нека да рабы и рабыне тебѣ прѣд(ь)стоеть и слязеть* f. 150v/17–18. У питању је контаминација старијег оптативног да и новијег нека, посведочена крајем XIV века у дубровачким повељама. Почетком XV века нека је потврђено у Деспотовини, а од средине XV века почиње се јављати у босанским документима (Грковић-Мејџор 2007: 210).

6.10. *Потенцијал*. Потенцијал је забележен у следећим примерима: 1. л. јд. *спрѣг(ль) те вых(ь)* f. 150/13, 2. л. јд. *бы ты хотѣль* f. 150/9, *приедал' вн* f. 150/15, 3. л. јд. *не вн любыль* f. 154v/24, 1. л. мн. *идѣан те вых(омъ)* f. 150v/16, 3. л. мн. *подвнзлан се быше* f. 172v/17. Запажамо да је у 1. и 3. л. мн., а једном

и у 2. л. јд., помоћни глагол постпонован управном. У првом примеру испуштено је -љ.

Уопштавање презентске основе примећујемо у примеру: *прѣмал'* кн f. 150/15. Презентска основа *прѣма-* регистрована је и у старословенском језику (СС 1994: 503).

На основу датог прегледа закључујемо да је старију, оптативну, форму глагола *быти* истиснула аористна, што је потврђено и у другим оригиналним српскословенским текстовима (Јерковић 1981: 209; 1988: 122; Стојменовић 2010: 229; Драгин 2002: 117–118).

6.11. *Инфинитив и супин*. Инфинитив се правилно образује. Изузеци су следећи.

Глагол *пасти* добио је инфикс *-ну-* из II инфинитивне врсте: *пад'ноути* f. 162v/18. У инфинитиву глагола *прѣмлати* уопштена је презентска основа: *прѣмлати* f. 159/4. Глагол *оуннѣжати* регистрован је са *-н-* на месту етимолошког *полугласника*: *зннѣжати* f. 148/13. То би се могло протумачити као аналошко угледање на основу свршеног вида датог глагола, која је у старословенском језику имала различите фонетске реализације: *оуннѣжити/оуннѣтъж-/оуннѣти-/оуннѣ-/оунѣж-* (СС 1994: 741).

Супинских конструкција нема у *Житију*. У једином примеру где је било услова за реализацију те конструкције испуштено је *-ти*: *прѣдѣтъ соудн(ти) жнвѣндѣ н дрѣтѣндѣ* f. 155v/21–22. Ишчезавање ове форме забележено је још у периоду канона (Нандриш 1959: 155).

6.12. *Активни партицип презента*. Овај партицип се по правилу гради од глагола несвршеног вида. Иновације у погледу образовања партиципске основе сасвим су ретке.

У Н јд. ж. р. уместо облика на *-цна* регистрована је форма на *-цаа* у примерима: *нн настоѣцаа*, *нн бѣдѣцаа*, *ннн нна каа тварѣ* f. 157v–f. 158/5–6. Ова аналошка уобличавања сретала су се и у старословенском језику (Вајан 1952: 154).

У основи активног партиципа презента глагола *подвижати се*, који је припадао четвртој презентској врсти, уместо вокала *-е-* регистрован је *-у-*: В. јд. м. р. *под'внѣжѣти се* f. 179/10. Ова особина забележена је још у старословенском језику (Курц 1972: 147–150; СС 1994: 175), а данас се среће у многим српским говорима укључујући и призренско-тимочке и косовско-ресавске (Белић 1905: 512, 513; Ивић 2001: 138). У датом примеру примећује се и проширење основе, што је забележено и у: Н јд. м. р. *бѣдѣши* f. 167v/13. Ова иновација је позната и старословенским споменицима (Вајан 1952: 153–155).

У партиципској основи глагола *вѣдѣти* два пута се јавља вокал *-е-* уместо *-у-*: Н. мн. *вѣдѣщен* f. 164v/9, *не вѣдѣщен* f. 176/2–3. У првом примеру грешком је уместо глагола *водѣти* употребљен глагол *вѣдѣти*.

Дублетне форме активног партиципа презента глагола *идѣти* потврђене су и овде: Н јд. м. р. *не идѣ* f. 152v/22, *идѣ* f. 165/12. У старословенском

језику образовања по трећој презентској врсти везују се искључиво за Н јд. м. р. (Ван Вејк 1952: 331–332).

Када је у питању глагол *взнимати*, активни партицип презента гради се од инфинитивне основе и има наставак као глаголи треће презентске врсте: *взнимающе* f. 168/17.

6.13. *Активни партицип претерита*. Због различитих могућности творбе предмет анализе био је активни партицип претерита глагола с инфинитивном основом на *-и-*. Новији тип образовања активног партиципа претерита ових глагола знатно је чешћи од старијег (26: 11): *оставивъ* f. 145v/10, *похвалившо* f. 164v/26, *не потврдивше се* f. 174/26; *проявльша с(е)* f. 145/31, *схранъшен* f. 177/1–2. Доминација млађих форми, насупрот стању у старословенским споменицима (Ван Вејк 1957: 325), присутна је и у другим српскословенским текстовима (Јерковић 1981: 206; Грковић 1986: 71; Стојменовић 2010: 234; Драгин 2002: 118; 2003: 57; 2007: 127) и резултат је својсврсног „понародњавања” српскословенског језика, без огрешења о норму (Јерковић 1984: 64).

Активни партицип претерита глагола *ѣти* и глагола изведених од њега увек се образује од корена *-ѣм-*: *прѣмъ* f. 155/6, f. 177v/7, *прѣмъше* f. 155v/28.

Два пута глагол *нзѣти* у активном партиципу претерита има исту основу као и у презенту: *нзъмъше* f. 145/3, *нзъмъше* f. 147/19.

Глаголи друге инфинитивне врсте такође су, због алтернативног начина градње активног партиципа претерита, интересантни за проучавање, али у тексту су регистрована свега два примера: *тльк(ь)нвъъ* f. 170v/13, *дѣстигшъ* f. 148v/27.

Основа активног партиципа претерита глагола *надѣти/надевати* се гласи *надѣа-*: *надѣавше се* f. 178v/5.

6.14. *Образовање пасивног партиципа презента и претерита у складу је са старословенском нормом.*

7. Закључна разматрања

7.1. Морфолошка анализа *Житија Георгија Кратовца* од попа Пеје у препису из треће четвртине XVI века показала је да се српскословенска норма на овом језичком плану у великој мери поштује.

7.2. Известан број редакцијских особина које су почеле да се јављају већ у старословенским споменицима у *Житију* се спроводи доследно или готово доследно: (а) једначење А са Г јд. аниматних именица м. р. на сугласник и аниматних придевских речи м. р. (једном и код инаниматне именице), (б) наставак *-ем* у И јд. консонантске промене и Д мн. **ї* промене, те *-ex* у Л мн. консонантске промене, (в) уопштавање наставка *-ому* у Д јд. сложене придевске промене м. и с. р., (г) наставак *-ми* у I. л. мн. презента атематских

глагола и глагола ндѣти, (д) једначење 2. и 3. л. дв. аориста у наставку *-ста*, (ђ) уклањање асигматског аориста (изузев једног дискутабилног примера), (е) губљење супина. Црте под (а), (в), (ђ) и (е) упориште су несумњиво имале у народном језику.

7.3. Поједине морфолошке црте које не захватају целу редакцијску писменост, а које у другим српскословенским текстовима показују тенденцију уопштавања, у *Житију* се реализују готово без одступања: (а) наставак *-е* у В јд. придева м. р. неодређеног вида, потврђен још у старословенским споменицима, те, с ослонцем на стање у народном језику, (б) одсуство придевских речи неодређеног вида у Г, Д, И и Л мн. (изузев у једном спорном примеру).

7.4. Од канонских иновација које се у старословенским рукописима јављају спорадично уочене су: (а) наставак *-ије* у Н мн. **jo* и консонантске промене, (б) *-ej* у Г мн. **i* промене, (в) *-ми* у И мн. **jo* промене именица с. р. на *-ије*, (г) *-ох* у Л мн. **o* промене, (д) проширења основе у компаративу и активном партиципу презента.

7.5. Својеврсно понародњавање српскословенског језика без огрешења о норму огледа се у (а) готово доследној употреби млађег сигматског аориста, као и (б) новијих облика потенцијала глагола *быти*, (в) у високој фреквенцији млађег типа активног партиципа претерита глагола с тематским вокалом *-и-* у инфинитиву, те (г) у ниској фреквенцији придева неодређеног вида у косим падежима у једнини.

7.6. Извориште следећих особина, посведочених и у канону, био је такође народни језик: (а) продор наставака продуктивних именичких врста у непродуктивне, (б) употреба наставка *-а* уместо архаичног *-и* у Н јд. одређених именица **ja* промене, (в) наставак *-и* у Г мн. **i* промене, (г) проширење *-ов-* у Д мн. **y* промене и А мн. **o* промене, (д) нови облици заменице *сь, се, си, њь* употреба облика (љубо) *кн* уместо (љубо) *кын*, (е) сажимања у појединим морфолошким категоријама (нпр. у имперфекту).

7.7. Под утицајем народног говора реализују се и генитивне форме личних заменица у А јд., потврђене и у старословенском језику – *цѣнѣ, тѣвѣ, егѣ, сѣвѣ*, поред *цѣ, тѣ, н/њ, сѣ*. Стари акузативни облик личне заменице 3. л. м. р. јавља се по правилу с предлогом. И у А мн. забележени су генитивни облици *нась, вась, нхь*. Последњи облик није потврђен у канону и представља један од најранијих дијалектизама на штокавском језичком простору.

7.8. Ваља скренути пажњу на то да је у множини запажен Г-А синкретизам и код аниматних придевских речи, понекад и аниматних именица, што је присутно и у појединим српскословенским текстовима. Врло ретко до дате синкретизације долази код инаниматних придевских речи и именица. Неки од глагола уз које се јавља Г-А мн. регирани су у старословенском језику и Г, те се ту може говорити о чувању генитивне рекције. Међутим, уз дате глаголе није забележен Г јд. инаниматних именица. Синкретизам Г-А мн. запажен је и у структурама са двоструким акузативом. Реализација

генитивне падежне форме у појединим примерима могла је бити условљена његовим семантичким обележјима аблативности и квантификације, односно партитивности. Овим синкретизмом нарочито су захваћене придевске речи у номиналној позицији. На ширење Г мн. у А несумњиво је утицала лична заменица трећег лица.

7.9. Већина народних особина које одступају од српскословенских језичких узуса позната је целом или скоро целом штокавском простору: (а) наставак *-у* у Л јд. **о* промене, (б) *-е* у А мн. **о* промене, (в) *-е* у Г јд. **а* промене, (г) генитивна основа у Д јд. личне заменице првог лица, (д) заменички наставак *-ој* у Д јд. ж. р. сложене придевске промене, (ђ) наставак *-ом* у Л јд. м. р. сложене придевске промене, (е) појава присвојне заменице за треће лице (г^{ов}е), (ж) додавање партикуле *-ј* показној заменици *тъ*, (з) 2. л. јд. презента без финалног *-и*, (и) употреба множинских уместо двојинских облика именских, придевских и глаголских речи, (ј) поремећај у конгруенцији партиципа.

Употреба имперфекатског облика *џоџџ*, уколико се са *лџ* не обележава *ља*, могла је бити такође резултат уплива народног говора писара. Глаголи овог типа у многим призренско-тимочким, западним бугарским и македонским говорима имају имперфекатску основу на *-е-*.

Из народног језика је и императивно *нека да*, посведочено и у старосрпском језику. У партиципској основи глагола четврте презентске врсте уместо вокала *-е-* једном је забележен вокал *-у-*, што одликује многе штокавске говоре, укључујући и призренско-тимочке.

У рукопису су регистрована и два примера 3. л. јд. презента без финалног *-т*, која се, међутим, могу тумачити и као облици активног партиципа презента. Забележен је и један дискутабилан пример опадања *-у* у Д јд. м. р. сложене придевске промене. Услед продирања наставака меке сложене придевске и заменичке промене у Г јд. ж. р. и А мн. м. р. тврде сложене придевске и заменичке промене могло је доћи до хиперкорекција типа: Г јд. ж. р. *башіџ*, А мн. м. р. *блнжніџ*.

7.10. Известан број црта уочених у *Житију* регионалног је карактера: (а) наставак *-е* у Н мн. именице **јо* промене, што је својствено тимочко-лужничким, неким призренско-јужноморавским, те појединим бугарским и македонским говорима, (б) аналошка сибиларизација у Г мн., данас присутна на подручју косовско-ресавског дијалекта, у прошлости можда и у призренско-тимочкој дијалекатској зони, (в) *-и* у А мн. **о* промене, што је познато призренско-тимочким, исељеничким *јатовским*, те појединим косовско-ресавским и смедеревско-вршачким говорима, (г) једначење Г-Л мн. именица **о* промене (мада су неки примери двосмислени), данас карактеристично за зетско-сјеничке, косовско-ресавске и источне смедеревско-вршачке говоре, но и за исељеничке говоре с незамењеним *јатом*, чак и оне призренско-тимочке провенијенције, (д) наставак *-ем* у Л јд. м. р. сложене придевске промене [и тврдог и меког обрасца]

(готово доследно), што данас одликује главнину косовско-ресавских говора и источне смедеревско-вршачке говоре у Банату, а није искључено постојање ове црте ни у призренско-тимочкој дијалекатској области пре распада синтетичке деклинације, (ћ) наставци тврде заменичке промене у сложеној придевској промени, који су, када је реч о екавској замени *јата*, обележје косовско-ресавског и неких делова смедеревско-вршачког дијалекта, али и, преваходно када је у питању И јд., а могућно и други падежи, појединих призренско-тимочких говора у прошлости, (е) показна заменица *они* у Н јд. м. р., која се данас јавља у призренско-тимочким, зетско-сјеничким и појединим косовско-ресавским, херцеговачко-крајишким и славонским говорима.

У *Житију* је забележен и облик *мене* у Д јд., познат великом броју српских говора, међу којима су и призренско-тимочки. Дата форма присутна је и у многим македонским и бугарским дијалектима.

У рукопису је регистрован и један споран пример Н мн. м. р. меке заменичке промене с наставком *-е*, који је познат, пре свега, призренско-јужноморавским говорима.

Изједначење Г-Д-Л јд. главне именичке промене ж. р., данас присутно у косовско-ресавским и појединим призренско-тимочким и славонским говорима, могло је условити употребу Д јд. придевске заменице и партиципа у Г јд. Међутим, у рукопису је присутан и наставак *-и* у Д јд. именице **а* промене, својствен великом броју штокавских говора, али и периферним призренско-тимочким, укључујући и оне на подручју Бугарске и Македоније.

Скреће се пажња и на неколико примера поремећаја у употреби падежа, који се огледа, пре свега, у реализацији Н, односно Н-А уместо Г, Д, И и Л, што у појединим примерима представља знак аналитизма, данас, када је реч о српском језичком простору, присутног у највећој мери у призренско-тимочким говорима. У главнини примера у погрешном падежу је именица или супстантивирана придевска реч подређена другој именици.

7.11. Ваља напоменути да је главнина уочених дијалекатских, односно регионалних црта, веома ниске фреквенције, што сведочи о изузетној образованости и даровитости писара, односно његовој високој језичкој свести. Но, треба имати у виду и то да је неке архаичне облике писар могао чувати јер их је имао у својој дијалекатској бази (Н мн. на *-е* одговарајућих именица м. р., енклитике *ни*, *ви* и др.).

7.12. У целини посматрано, иако је реч о тексту који је написан српско-словенским језиком, изван број посведочених регионалних обележја пружа нам драгоцене податке о призренско-тимочким говорима у прошлости. У науци је већ одавно изнето мишљење да су ови говори, док су још имали падеже, делили са косовско-ресавским развитак деклинационих облика (Ивић 1986²: 129), те се забележене црте које су данас својствене косовско-ресавском дијалекту могу претпоставити и за призренско-тимочке говоре оног времена када процес распада синтетичке деклинације није био завршен. Присуство ва-

ријантних дијалекатских облика у појединим случајевима (нпр. -ом/-ем у Л јд. сложене придевске промене) резултат је утицаја општештокавске базе српскословенског језика, језика предлошка или показатељ непреврелих процеса у призренско-тимочким говорима у XVI столећу.

Извор

Поп Пеја, *Житије Георгија Кратовца*, у: Богдановић 1976, 230–265.

Литература

- БДА 2001: *Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика*, София: Българска академия на науките, Институт за български език, Книгоиздателска къща Труд.
- Белић 1905: А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, *Српски дијалектолошки зборник*, I, Београд.
- Белић 1969⁴: А. Белић, *Историја српскохрватског језика. Књ. II, св. 2. Речи с конјугацијом*, Предавања Александра Белића, Четврто издање, Београд: Научна књига.
- Богдановић 1976: Д. Богдановић, „Житије Георгија Кратовца”, у: В. Ђурић (ур.), *Зборник историје књижевности*, књ. 10, Стара српска књижевност, Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности 203–267.
- Богдановић 1980: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Брозовић – Ивић 1988: D. Brozović i Pavle Ivić Ivić, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod >>Miroslav Krleža<<.
- Вајан 1952: А. Вајан, *Руководство по старославянскому языку*, Москва: Издательство Иностранной литературы.
- Ван Вејк 1957: Н. Ван-Вејк, *История старославянского языка*, Москва: Издательство Иностранной литературы.
- Видоески 1954: Б. Видоески, Северните македонски говори. Општ поглед, *Македонски јазик*, V/1, Скопје, 1–30.
- Видоески 1961–1962: Б. Видоески, Кон разграничувањето на полошките говори, *Зборник за филологију и лингвистику*, IV–V, Нови Сад, 343–356.
- Вукићевић 1993: М. Вукићевић, *Огледи из дијалектолошких истраживања*, Приштина: Филолошки факултет у Приштини.
- Гортан-Премк 1971: Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд: Библиотека Јужнословенског филолога, Институт за српскохрватски језик.

- Граматица 1993: И. Дуриданов (ред.), *Граматица на старобългарския език*, София: Издателство на Българската академия на науките.
- Грковић 1986: Ј. Грковић, „Софијска служба светом Сави”: палеографска, ортографска и језичка испитивања, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
- Грковић-Мејџор 1993: Ј. Грковић-Мејџор, *Језик „Псалтира” из штампарије Црнојевиха*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, Одбор за обиљежавање 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу.
- Даничић 1874: Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, Београд: Државна штампарија.
- Драгин 1997/98: Н. Драгин, Фонетске црте *Службе светом Петру Атонском* Генедија Светогорца, *Прилози проучавању језика*, 28/29, Нови Сад, 5–10.
- Драгин 1999: Н. Драгин, Фонетске и морфолошке одлике *Седмичног октоиха с Акатистом пресветој Богородици* из XVII века, у: В. Јерковић (ур.), *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. VII, Акатисти. Стихологије. Богородичници, Нови Сад: Матица српска, 189–218.
- Драгин 2000: Н. Драгин, О језику *Надгробне речи деспоту Бурђу Бранковићу*, *Јужнословенски филолог*, LVI/1–2, Београд, 379–386.
- Драгин 2002: Н. Драгин, Морфолошки систем у Теодосијевом *Житију Петра Коршиког*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLV/1–2, Нови Сад, 109–120.
- Драгин 2003: Н. Драгин, Морфолошки систем у Теодосијевој *Похвали светом Симеону*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/1, Нови Сад, 47–59.
- Драгин 2007: Н. Драгин, *Језик Теодосијевог „Житија светога Саве” у препису монаха Марка из XIV века*, Нови Сад: Тиски цвет.
- Драгин 2010: Н. Драгин, *Јустинијанов закон у Атонском препису* из XV века, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII/1, Нови Сад, 61–78.
- Ђорђевић 1975: П. Ђорђевић, *Старословенски језик*, Нови Сад: Матица српска.
- Ивић 1986²: П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, Друго издање, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић 1991: П. Ивић, *Изабрани огледи. II. Из историје српскохрватског језика*, Ниш: Просвета.
- Ивић 1994: П. Ивић, *Српскохрватски дијалекти њихова структура и развој. Прва књига. Општа разматрања и штокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2001: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

- Јерковић 1975: В. Јерковић, *Палеографска и језичка испитивања о „Чајничком јеванђељу”*, Нови Сад: Матица српска, Одељење за књижевност и језик.
- Јерковић 1981: В. Јерковић, Морфолошки систем у „Житију св. Симеона” од св. Саве, *Јужнословенски филолог*, XXXVII, Београд, 195–212.
- Јерковић 1983: В. Јерковић, *Српска Александрида. Академијин рукопис (бр. 352). Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, Београд: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности.
- Јерковић 1984: В. Јерковић, Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему, *Jugoslovenski seminar za strane slaviste*, 33–34, Zadar, 55–66.
- Јерковић 1988: В. Јерковић, *Морфолошки систем у „Житију св. Симеона” од Стевана Првовенчаног*, Гласник одјељења умјетности, Књ. 8, Титогоград, Црногорска академија наука и умјетности, 109–126.
- Конески 1965: Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: „Кочо Рацин”.
- Куљбакин 1930: С. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.
- Курц 1972: J. Kurz, *Kapitoly ze syntaxe a z morfologie staroslověnského jazyka*, Praha: Universita Karlova.
- Минчић-Обрадовић 1988: К. Минчић-Обрадовић, Бјелополски одломак апракосног јеванђеља и апостола, у: Вера Јерковић (ур.), *Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, Књ. I, Јеванђеља, Нови Сад: Матица српска, 95–105.
- Минчић-Обрадовић 1991: К. Минчић-Обрадовић, Језик Јазачког апостола из 1541. године, у: Вера Јерковић (ур.), *Тирилске рукописне књиге библиотеке Матице српске*, Књ. II, Апостоли, Нови Сад: Матица српска, 97–133.
- Младенов 1979: С. Младенов, *История на българския език*, София: Българска академия на науките, Институт за български език.
- Младеновић 2001: Р. Младеновић, Говор шарпланинске жупе Гора, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд, 1–606.
- Нандриш 1959: G. Nandriš, *Handbook of Old Church Slavonic, Part I, Old Church Slavonic Grammar*, London: University of London, The Athlone Press.
- Николић 1991: М. Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, Београд, 1–548.
- Павловић 1939: М. Павловић, Говор Сретечке жупе, *Српски дијалектолошки зборник*, VIII, Београд, 1–350.
- Павловић 1970: М. Павловић, *Говор Јањева. Међудијалекатски и миксоглотски процеси*, Нови Сад: Матица српска.
- Перкучин 1988: С. Перкучин, Фонетска и морфолошка анализа *Вршачког јеванђеља* из збирке Библиотеке Матице српске, у: Вера Јерковић (ур.), *Тирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, Књ. I, Јеванђеља, Рукописне књиге Библиотеке Матице српске, Каталог, Нови Сад: Матица српска, 106–128.
- Петровић 1943: Д. Петровић, Морфолошке особине у говору Врачана, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XVI/1, Нови Сад, 201–233.

- Петровић 2005: Д. Петровић, Божидар Видоески и истраживање српско-македонских дијалекатских контаката, у: *Ареална лингвистика: теорији и методи*, Материјали од научната конференција по повод петгодишнината од смртта на Божидар Видоески, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 35–50.
- Пешикан 1973: М. Пешикан, *Мокропољско четворојеванђеље* из XIII века – споменик значајне фазе у развоју старосрпске писмености, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XVI/1, Нови Сад, 61–88.
- Пижурица 1969: М. Пижурица, Употреба падежа у језику Стјепана Митрова Љубише и Вука Поповића, *Прилози проучавању језика*, 5, Нови Сад, 177–237.
- Пижурица 1989: М. Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, Одјељење умјетности.
- Радић 2010: П. Радић, *Копонаички говор. Етногеографски и културолошки приступ*, Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт.
- Реметић 1996: С. Реметић, Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд, 319–614.
- СС 1994: *Старословјанскиј словарь (по рукописям X-XI веков)*, Москва: Славјанскиј институт Академији наук Чешској републики, Институт славјановеденија и балканистики Росијској академији наук, Рускиј јазык.
- Стојков 1993³: С. Стојков, *Българска диалектология*, Трето издание, Софија: Издаелство на Българската академија на науките.
- Стојменовић 2010: Ч. Стојменовић, „Служба” и „Житије Стефана Дечанског” („Дечански препис”). *Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески”.
- Урошевић 2012: Д. Урошевић, Фонетско-фонолошке карактеристике *Житија Георгија Кратовца* од попа Пеје у светлости дијалекатске базе преписивача, *Прилози проучавању језика*, 43, Нови Сад, 2012, 43–77, <http://epub.digitalnabiblioteka.tk/index.php/ppj>, 10. 6. 2013.

Danka G. Urošević

FEATURES OF THE VERNACULAR IN »THE LIFE OF GEORGE KRATOVAC« BY POP PEJA (MORPHOLOGICAL ANALYSIS)

The paper deals with the morphological analysis of »The life of George Kratovac« written by priest Peja (Pop Peja) in the XVI century. The »Athos manuscript«, which dates from the second half of the XVI century, was examined in order to determine the traces of the influence of the vernacular, the localisms, in particular. Therefore, the comparison with the Old Church Slavonic, Serbian Church Slavonic, as well as today's Serbian dialects, was required. Since Serbian dialects in the past are not

sufficiently documented, the deviations from the literary norm in the texts written in Serbian Church Slavonic can be a significant source of information for historical dialectology. The analysis has shown that the literary norm is held to in the text with a great deal of consistency. However, certain linguistic characteristics which arouse in the text due to the influence of vernacular are noticed. They can be divided into two groups: common štokavian language characteristics and characteristics of regional nature. Certain features found in the text are present today, mainly, in the Kosovo-Resava dialect, but they might have occurred in Prizren-Timok speech, that was presumably the native tongue of the scribe.

Key words: hagiography, George Kratovac, Peja, historical dialectology, morphology.